

dördüncü oturum

Koruma Politikaları ve Fiziksel Planlama

oturum başkanı: prof. dr. gönül tankut

sunucu

Ulusal Fiziki Planlama Semineri'nin ikinci gününün dördüncü oturumu olan "Koruma Politikaları ve Fiziksel Planlama" konusunda görüşmek üzere Oturum Başkanı Prof. Dr. Gönül Tankut, bildirciler Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ve Doç. Dr. Nesrin Algan, tartışmacılar Prof. Dr. Raci Bademli ve Doç. Dr. Behzat Gürkan'ı kürsüye davet ediyorum.

başkan

Sayın dinleyiciler, sayın konuklar, karşımızda çok seçkin bir grup var. Sayısı az, ama bu konuyla ilgisi yoğun bir grup var. Çünkü programa göre bizim programda biraz değişiklik var. Şöyle ki, zaman programlaması biraz değişecek, her birisinde bir konuşmacı, iki tartışmacı varken, bu oturumda iki tartışmacı ve iki konuşmacı var. Bir hocamız da konuşmalara bir katkı yapmak istiyor, ilk konuşmacımız, Sayın Nuran Zeren.

nuran zeren gülersoy

(prof. dr., İTÜ mimarlık fakültesi şehir ve bölge planlama bölümü)

“ Türkiye'de Kültürel ve Doğal Çevre Koruma Politikalarının Gelişimi “

Bu sunuşta, 1968 yılında yapılmış olan 1. Milli Fiziki Plan Semineri'nin sonuçlarını 2000'li yılların başlarında yeniden değerlendirmeyi ve geride kalan 34 yıllık deneyimden geleceğe dönük çıkarsamalar yapmayı amaçlayan "1968'den 21. Yüzyıla Ulusal Fiziki Planlama Semineri kapsamında TMMOB Mimarlar Odası tarafından belirlenen çerçeve içinde, Türkiye'de tarihsel süreç içinde kültürel ve doğal çevre koruma politikalarının gelişimi irdelenmeye ve fiziksel planlama ile ilişkileri değerlendirilmeye ve bu konuda tartışma ortamı yaratılmaya çalışılacaktır.

Bu onurlu görevi bana verdikleri için TMMOB Mimarlar Odası Seminer Düzenleme Kurulu'na teşekkür ederim.

Konu ile ilgili değerlendirmeye başlamadan önce 1. Milli Fiziki Plan Semineri'nde koruma konularının ne şekilde yer aldığı incelenirse, 1. Seminer kapsamında koruma konularına pek fazla değinilmediği, koruma konularının henüz planlama gündeminde etkin olarak yer almadığı görülür. Seminere sunulan bildiriler içinde yalnız Sayın Haluk Alatan "Milli Fiziki Plan Açısından Türkiye'de Dinlenme ve Turizm Planlaması Sorunları" başlıklı bildirisinde konuya koruma, turizm ve dinlenme planlaması bağlamında değinmiştir.

Seminerde benimsenen konuşmacılarca konu ile ilgili sorunların ortaya konması, tüm izleyicilerin katılacağı tartışma ortamı yaratılması, teknik çözüm yollarının aranması yöntemine uygun olarak tartışmayı başlatmak için konu ile ilgi temel soruların sorulması yararlı olabilir:

- Türkiye'de kültürel ve doğal değerlerin korunmasına yönelik çağdaş anlamda geçerli bir koruma politikası var mı?
- KentSEL, tarihsel, arkeolojik, doğal alanların önemi ve ülkenin kalkınma potansiyelindeki yeri konusunda koruma ile ilgili tarafların, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin, bilimsel kuruluşların, plancıların ve ilgili diğer kuruluşların ve halkın benimsediği ortak koruma politikaları var mı?
- Fiziki planlamaya dönük olarak alınan koruma kararlarının ülke, bölge ya da kent ölçeğinde alınan üst düzey planlama kararları ile tutarlılığı sağlanıyor mu?

Bu sorunlara yanıt vermeden önce tarihsel süreç içinde ülkemizde izlenen koruma yaklaşımlarını gözden geçirelim. Bu incelemede, Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak günümüze kadar gelen tarihsel süreç içinde gelişen koruma yaklaşımlarını, koruma anlayışına koşut olarak alınan yasal kararlarla, kuramsal ve uygulama alanındaki gelişmelerle özet başlıklar halinde değerlendirmek yararlı olabilir:

Türkiye'de Kültürel ve Doğal Çevre Koruma Politikalarının Gelişimi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Eski Eserlerin Korunması Konusunda İlk Bilinçli Çabalar: İslam Öncesi Uygarlıklara İlişkin Taşınır Eski Eserlerin Toplanıp Müzelerde Saklanması

1846 St. İrene Kilisesinde İlk Müze: Türkiye'de eski eser koruma anlayışının başlangıcı

1858 Ceza Kanunu: Kutsal ve anıtsal yapıları tahrip edenlere para cezası

13 Şubat 1869 Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi: Eski Yunan ve Roma eserlerinin toplanıp bir müzede saklanması. Yabancılarca yapılan kazıların izne bağlanması. Buluntuların yurtdışına kaçırılmasının engellenmesi.

Eski Dönemden Kalan Her İnsan Eserini "Eski Eser" Olarak Tanımlayan Koruma Anlayışı

7 Nisan 1874, İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesi: Eski dönemlerden kalan her insan eserinin eski eser olarak tanımlanması. Taşınır eski eserler kadar "Mükemmel Yapılar"ın da devletçe korunması. Kazı sonucu bulunan eski eserlerin üçte birinin eski eseri bulana, üçte birinin arazi sahibine, üçte birinin devlete ait olduğu ilkesinin benimsenmesi.

1877, ilk Eski Eserler Koruma Kadrosu'nun Kurulması

Müzelerin Geliştirilmesi İle Birlikte Taşınmaz Eski Eserlerin de Koruma Kapsamına Alınması

9 Şubat 1884, Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi: Yunan ve Roma kalıntılarını kapsayan "Eski Eser" tanımının "Mimarlık Eserleri"ni de kapsayacak şekilde genişletilmesi. Üçte bir bölünme düzeninin kaldırılması. Yurtdışına eski eser çıkarılmasının yasaklanması. Aykırı davranışlara para ve hapis cezası öngörülmesi.

13 Mayıs 1889, 43 Maddelik Müze-i Hümayun Nizamnamesi.

1891, Müze-i Hümayun'un yeni binasında ziyarete açılması. Koruma düşüncesinin tüm yurt yüzeyine yayılmasına çalışılması.

1902, Müze-i Hümayun'un Anadolu Şubesi: Konya'da ikinci müze açılması.

1904, Müze-i Hümayun'un Anadolu Şubesi: Bursa'da üçüncü müze açılması.

Türk-İslam Sanatına İlişkin Eski Eserleri de Kapsamına Alan Koruma Anlayışı

23 Nisan 1906, Dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi: Devlete, özel kişilere ya da topluluklara ait olan, her türlü arazideki bilinen ya da gelecekte bulunacak her çeşit anıtın ve taşınır taşınmaz eski eserin tümünün, devlet malı olduğu ilkesinin kabul edilmesi. Türk-İslam Sanatı görsel sanatlar menkul ve gayrimenkul eski eserlerinin de koruma kapsamına alınması.

28 Temmuz 1912, Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi: Yıkılması gerekli görülen anıtsal yapıların işleme, kitabe gibi kısımlarının belgelenerek yıkılmasına izin verilmesi.

31 Ocak 1915, Muhafaza-i Abidat Nizamnamesine Ek: Yıkımına karar verilen anıtların arsaları ile birlikte belediyelere ya da vilayetlere bırakılması.

1913, Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin Kurulması: II. Meşrutiyet'te Türkçülük ve Ulusçuluk akımlarının etkisi: Türk İslam eserlerinin de koruma kapsamına alınması.

1917, İstanbul'da Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Dairesi'nin Kurulması: Eski eserlerin bilimsel araştırmalarının yapılması, fotoğraflarının çekilmesi, belgelenmesi ve arşivlenmesi.

Osmanlı Sonrası Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı Geleneklerinden Kopma ve Çağdaşlaşma Çabasının Getirdiği Koruma Anlayışı: Müzelerin Geliştirilmesi

1920, Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü'nün Kurulması Kararı: ilk Büyük Millet Meclisi Programı'ndaki amaçlar arasında, milli eski eserleri derleyerek korumanın yer alması.

5 Kasım 1922, Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat: Arkeoloji ve Etnoloji ile ilgili eserlerin hızla derlenmesi, müzelerde toplanması. Bilimsel değerlendirmelerinin yapılmasına ilişkin genelge yayınlanması.

14 Ağustos 1923, Hars Müdüriyeti Kurulması: Büyük Millet Meclisi Hükümeti Programı'nda, milli eserlerin toplanması ve gerekli yerlerde milli müzeler kurulması hedefinin yer alması.

1 Nisan 1924, Bakanlar Kurulu kararı ile Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi.

25 Eylül 1925, Atatürk'ün emri ile Ankara'da Türk kültürünü belgeleyen Devlet Müzesi'nin kurulması.

15 Nisan 1928, Ankara Etnografya Müzesi'nin açılması.

20 Aralık 1925, Tekke ve Zaviyelerle, Türbelerin Kapanması Hakkında Kanun: Kapatılan kuruluşlarda bulunan eski eserlerin yerel müzelerde toplanması. Konya Mevlâna Dergâhı ve Türbesi'nin Konya Asar-ı Atika Müzesi'ne dönüştürülmesi. Bursa, Adana, Manisa, İzmir, Kayseri, Afyon, Antalya, Bergama'da yerel müzelerinin geliştirilmesi.

1927, Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin yeniden düzenlenerek, Türk ve İslam Eserleri Müzesi adını alması.

1927, İstanbul Müze-i Hümayun'un İstanbul Arkeoloji Müzeleri adıyla yeniden örgütlenmesi.

14 Ekim 1930, 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu ile Belediyelerin Halk Müzeleri kurmakla görevlendirilmesi.

Taşınmaz Eski Eserleri Değerlendiren Koruma Anlayışı: İşlevsiz Kalan Eski Yapıların Çeşitli Kamu Kuruluşları Arasında Paylaştırılması

1924, Cumhuriyeti izleyen yıllarda işlevsiz kalan yapıların çeşitli devlet kuruluşları arasında paylaştırılması.

3 Mart 1924, 341 Sayılı Kanunla Sarayların Milli Emlak'a bırakılması.

3 Mart 1924, 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şer'iyeye ve Evkaf ve Hususi Vakıfların okullarının Maarif Vekâlet'ine devredilmesi.

3 Eylül 1925, Türbelerden kıymetli olanların Maarif Vekâlet'ine bırakılması.

4 Nisan 1926, 743 Sayılı Medeni Kanun'da Define ve Fenni Kıymete Haiz Eşyaların tanımlanması. Definenin bulunduğu yerin sahibine, bilimsel değeri olan eşyaların Hazine'ye ait olduğu hükmünün yer alması.

2 Haziran 1929, 1552 Sayılı Şose ve Köprüler Kanunu ile tarihsel köprülerin korunması için Nafia'ya yetki verilmesi.

1930, Kullanılan cami ve mescitlerle şahıs ve belediye eline geçmeyen han ve hamamların Vakıflar'a devredilmesi. Han, hamam ve kervansaraylar arasında sahipsiz kalanların askeri idare ve toprak ofisi gibi kuruluşlara devredilmesi.

24 Kasım 1934, Bakanlar Kurulu kararı ile Ayasofya'nın müze haline dönüştürülmesi.

Belediyelerin İmar Eylemleri ve Kamu Kuruluşlarının İlgisizliği Sonucu Yıkıma Uğrayan Taşınmaz Eski Eserlerin Korunmasına Yönelik Önlemlerin Alınması

1930, 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu ile eski eser sayılan yapıların korunması için belediyelere yetki verilmesi.

1930, Atatürk'ün emri ve icra Vekilleri Heyeti Kararı ile Cumhuriyetin ilk yıllarından beri çeşitli kamu kuruluşlarının kullanıma verilen tarihi yapıların gereğince korunamaması üzerine, bu konuda çalışmalar yapmak üzere bir komisyon kurulması.

1932, Abideleri Muhafaza Heyeti'nin Kurulması: Kamu kuruluşlarının ilgisizliği ve belediyelerin imar eylemleri sonucu yıkıma uğrayan eski eserlerin korunması için bir arkeolog, iki mimar, bir fotoğrafçı, bir tasnifçi, bir yazı işleri müdüründen oluşan uzmanlar kurulunun kurulması.

1933-1935, Abideleri Muhafaza Heyeti'nin 2 yılda 3500 eski eseri saptaması, belgelemesi ve onarım raporlarını hazırlaması.

5 Haziran 1935, 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu ile Vakıflar'ın yeniden örgütlenmesi.

Türk Tarihinin Kültürel Kökenlerini Arama Çalışmaları:

Bilimsel Araştırmalar, Kazılar

12 Nisan 1931, Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, Türk tarih ve medeniyetinin bilimsel şekilde incelenmesi, Türk tarihinin kaynaklarının araştırılması.

1933, Milli Mimari Semineri: Mimari eser koruma konusunda ilk bilinçli ve bilimsel yaklaşımlar, tartışmalar.

1934, Yeni Türk Devleti'nin kültürel kökenlerini arama çabalarının başlangıcı: Roma Hamamı, Ahlatlıbel kazıları.

1935, Alacahöyük, Alışar, Boğazköy kazıları ile Türk tarihinin kültürel kökenlerini bulma çalışmaları.

21 Haziran 1934, 2527 Sayılı Basma Yazı ve Eserleri Derleme Kanunu: Bilimsel araştırmalar yapan yabancılara yayınlarının 6'şar nüshasını Kültür Bakanlığı'na gönderme zorunluluğu.

24 Haziran 1934, 2530 Sayılı Müzeler ve Rasathane Teşkili Hakkında Kanun: Müzelerin yeniden örgütlenmesi.

Taşınmaz Eski Eserlerin İmar Planları Yolu İle Korunması Gereğini Benimseyen Koruma Anlayışı

1930, Anıt niteliğindeki tarihi, mimari eserlerin imar planlarının yapımı sırasında korunmasına önem verilmesi.

1932, Kentsel Koruma Konusunda İlk Anlamlı Yaklaşım: H. Jansen Ankara İmar Planı Raporunda, Kalenin ulusal yaşamın simgesi sayılarak korunmasının ve etraftan kolaylıkla algılanabilmesinin gereğinin ve öneminin vurgulanması.

1932-1933, İstanbul Planlaması Sınırlı Fikir Yarışması'nda Koruma Önerileri: Ağaç Önerisinde: İmar planlarında meydana çıkmış ya da henüz kazı yapılmamış eski eserlere sahip bölgelerin saptanması, çevrelerinin yeşillendirilmesi; yeni yapıların yöreye uyum sağlayacak

düzen içinde yapılması; anıta yaklaşımların taşıt ulaşımından ayrılarak yaya dolaşımına uygun şekilde düzenlenmesi; eski ve yeni şehrin birbirine zarar vermeden yanyana yaşaması ilkelerinin benimsenmesi. Elgötz Önerisi'nde: Yenileşme devam ederken eski anıtların dikkatle korunması, ilkelerinin tartışılması.

10 Haziran 1933, 2290 Sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'na göre Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından saptanan ve korunmasına karar verilen anıtsal nitelikli eski eserlerin her yönünde 10 metre açıklık bırakılarak korunması.

1937, Ankara Kalesi ve çevresinin ilk kez protokol alanı olarak koruma kapsamına alınması.

1940, Eski Eserleri Koruma Encümeni Kurulması: İstanbul'da şehrin imari sırasında anıtsal yapıların korunması çabaları.

1940, İmar Planlarının Yapımı Sırasında Mevcut Şehir Bölgelerini Koruma Kaygıları: Planlarda mevcut şehir bölgesinin mümkün olduğu kadar muhafaza edilmesi. Yalnız yolların ulaşımı sağlayacak şekilde düzenlenmesi ve uygun yerlerde yeşil alanlar yaratılması. Eski ve tarihi, estetik ve sanat değeri olan yapıların korunması; etraflarının açılarak, bitişik uyumsuz binalar kaldırılarak çevrelerinin düzenlenmesi gibi esasların benimsenmesi.

Taşınmaz Eski Eser ve Kentsel Koruma Konusunda Ulusal ve Uluslararası Bilimsel ve Kuramsal Yaklaşımlar

21-30 Ekim 1931, Atina Tarihsel Anıtların Korunması ile ilgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı: Uluslararası miras ve uluslararası dayanışmanın yasal ve bilimsel olarak ele alınması. Anıtların korunmasının tekniği ve yöntemi konusunda ilkeler belirlenmesi. Anıtlarla birlikte anıt çevrelerinin de koruma altına alınması görüşünün benimsenmesi. Koruma ile ilgili yasal ve yönetimsel önlemlerin tartışılması.

1931, Atina Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongresi-Atina Antlaşması: Bir kentin benliğini oluşturan tarihsel ve mimari değerlerin kesinlikle korunması gereğinin vurgulanması. Tarihsel merkezlerin sorunlarına çözümler önerilmesi, tartışılması.

1943, Saim Ülgen'in Anıtların Korunması ve Onarılması konusunda ilk Türkçe kitabı yayınlaması.